

ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Колев Драган¹

Резиме: Енергија је, поред хране, једна од најзначајнијих ресурса сваке државе. То је и чини геополитички важним чиниоцем. Убрзани развој држава имплицирао је повећање енергетских потреба које се нису могле задовољити само из сопствених извоја, већ је био нужан њихов увоз. То је државе неминовно суочило са проблемом енергетске зависности која сама по себи генерише бројне геополитичке проблеме и отвара простор за утицај на одређивање геополитичких циљева и приоритета. Један од тих је и стицање и одржавање енергетске безбедности, која геополитичке интереси значајног броја земаља усмерава на поузданост снабдевања енергентима, међу којима доминирају нафта и гас. Бројне чињенице указују да су геополитика и енергетска безбедност у савременом свету веома повезане, али и да ће енергетска безбедност бити све значајнија категорија у међународним односима и геополитичким пројектима.

Кључне речи: енергетска безбедност, геополитика, енергенти, фосилна горива, САД.

JEL Класификација: O38

УВОД

Енергија је један од најзначајних фактора развоја светске привреде. Она је одавно изашла из оквира економије укључивши бројне нове компоненте, међу којима је једна од најзначајнијих безбедносна компонента. То је и био основи разлог увођење новог појма у геополитичке расправе – појма „енергетска безбедност“. Поред хране, енергија је једна од најзначајнијих ресурса сваке државе, што је и чини геополитички значајним. Основни извор енергије на Земљи су још увек фосилна горива.² Опстанак и развој

1 Доц. др Драган Колев, Медицинска академија, Београд. kolevcas@yahoo.com

2 Фосилна горива се најчешће дефинишу као горива која садрже угљоводонике и која је настала од фосилних остатака биљака и животиња. У фосилна горива спадају: тресет, угаљ (лигнит, мрки угаљ, камени угаљ), нафта и земни гас.

сваке заједнице је условљен доступношћу енергетских извора, односно могућношћу долажења до потребне количине фосилних горива. Као таква, енергија је постала један од најважнијих извора, али и објекат моћи. Преко ње се веома успешно остварују и многи други утицаји. Енергетско богатство је постало значајан ослонац геополитичке, геостратешке, политичке и војне (над)моћи.³ Због немогућности да сопственим енергетским потенцијалима прате привредни развој, државе су приморане да увозе енергију, што их уводи у својеврсну „енергетску зависност“.

Наиме, глобална потражња за енергијом је у сталном порасту, што државе са развојном тенденцијом упућује на потребу дугорочног и константног обезбеђивања потреба за енергијом. Како су залихе енергетских силовина (а међу њима посебно фосилних горива) на Земљи ограничене, средином прошлог века поставило се питање њихове исцрпљивости, а са тим и питање „енергетске безбедности“. Нафта је једна од најтраженијих и најпродаванијих роба на свету. Она чини преко 40% свих светских потреба за енергијом и њена дневна потрошња прелази 75 милиона барела.

Сједињене Америчке Државе и Кина су државе са највећом потрошњом нафте у свету, при чему САД (20 милиона ббл/дан) тек трећину својих потреба задовољава из сопствених извора, а Кина (5,6 милиона ббл/дан) тек половину (Табела бр. 1). САД су већ деценијама рангиране на првом месту на скали светске потрошње нафте, а на трећем месту као њени произвођачи са нешто више од 8 милиона барела дневно (2009. год.). Овај енергетски дисбаланс је још значајнији ако се зна да САД, са мање од 5% светске популације, троше четвртину произведене светске нафте. Она је сада у могућности да својом годишњом производњом нафте покрије свега трећину потрошње, док је остале две трећине принуђена да увози. Канада (20%), Саудијска Арабија (11,5%) и Мексико (11,3[“]) су основни снабдевачи САД нафтом за 2010. годину.

Ситуација се у значајној мери није променила ни данас, с тим што је Кина услед високе стопе привредног раста, постала још зависнија од увоза нафте и гаса. Следи их Јапан који целокупне потребе за нафтом задовољава из увоза и Русија која је и поред велике потрошње у могућности да две трећи-

3 У природи сваке моћи је постављање услова ономе ко је мање моћан, односно да условљава и принуђује на одређено чињење или не чињење.

не своје производње извози. Дакле, од четири највећа светска потрошача нафте (САД, Кина, Јапан и Русија) једино је Русија у ситуацији да своје потребе задовољи сопственом производњом и да део своје производње извози.

Табела бр.1. Највећи светски произвођачи и потрошачи нафте 2010. год.

Исказана дневна производња и потрошња у милионима барела

Државе			Ранг производње	Ранг потрошње
	Производња	Потрошња		
Саудијска Арабија	10,72	2,13	1	10
Русија	9,68	3,12	2	4
САД	8,37	20,36	3	1
Иран	4,12		4	
Кина	3,81	7,38	5	2
Мексико	3,71		6	
Канада	3,23	2,23	7	7
Уједињени Арапски Емирати	2,94		8	
Венецуела	2,81		9	
Норвешка	2,79		10	
Кувајт	2,67		11	
Нигерија	2,44		12	
Бразил	2,16	2,21	13	8
Алжир	2,10		14	
Ирак	2,01		15	
Јужна Кореја		2,20		9
Немачка		2,64		5
Индија		2,53		6
Јапан		5,24		3

Извор: *International Petroleum Monthly*.

Русија је највећи извозник природног гаса на свету са преко 200 милијарди кубних метара гаса годишње, а следе је Канада (са 87,3 милијарди куб. мет. гаса годишње) и Норвешка (са 86,7 милијарди куб. мет. гаса. годишње)

Три највећа произвођача нафте у свету (2010. год.) су: Саудијска Арабија (10,37 милиона барела), Русија (9,27 милиона барела) и Сједињене Аме-

ричке Државе (8,69 милиона барела). Водећи произвођач нафте у свету већ дуже време је Саудијска Арабија, где је нафта откривена 1936. год., а 2002. год. производња се попела на 10,50 милиона барела на дан. Сматра се да се на њеној територији налазе највеће резерве нафте које чине 1/4 од установљених светских резерви. Приход од нафте чини преко 90% њених укупних прихода и није само доминантан у националној економији, већ јој то обезбеђује и високо место у светској економији.

Све ове наведене чињенице указују на различите енергетске позиције држава: једне су увознице, друге су извознице, што их ставља у сасвим другачији геополитички положај према енергентима. То у највећој мери и условљава њихове различите приступе самом феномену енергетске безбедности и разлике у дефинисању самог појма.

Питање исцрпљивости фосилних горива, а поготову резерви нафте, је заједничко за све ове државе. Најчешће се прогнозира да до 2050. год. могу бити исцрпљене њене залихе. Истовремено се потражња повећава, посебно због великог привредног раста Кине и Индије. Због тога би могло доћи до кризе великих размера у светској привреди. Одговор на ово стратешко геополитичко питање је понуђен кроз многа предвиђања производње нафте у наредном периоду. Један од најпознатијих је и Хубертов модел, који је заузео значајно место у геополитичким пројекцијама најразвијенијих земаља света.

ХУБЕРТОВА КРИВА И ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ

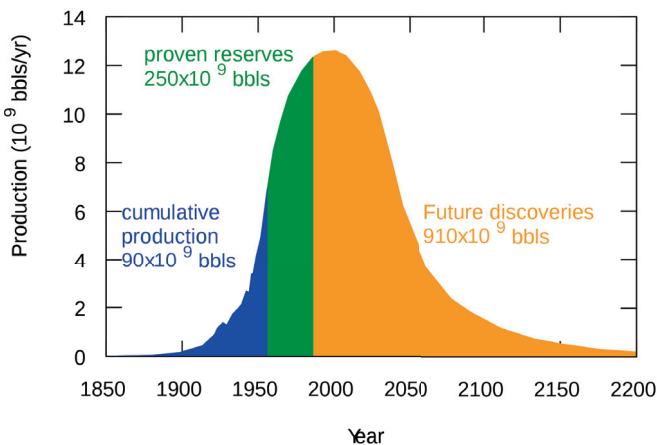
Почетком осме деценије XX века се питање енергетске безбедности појавило у форми глобалног нафтног шока и енергију је поставило у средиште међународне политике. Стручне расправе о неминовности опадања светских резерви нафте отворио је амерички геофизичар Марион Хуберт својим предвиђањем о достизању „врха у производњи нафте“ („*Peak oil*“). Он наговештава да ће период између 1965 и 1970. год. бити врхунац и почетак пада производње нафте у САД и да ће светска производња свој врхунац достићи 2000. год. (Графика бр.1.)

Показало се да су његова предвиђања у великој мери тачна и да је производња нафте у САД достигла врхунац у 1971. год., што је уједно и почетак

периода њене зависности од увоза нафте, али и гаса.⁴ Тиме је енергија (а првенствено фосилна горива) постала основна тема геополитичких расправа и пројеката. То је отворило ново поглавље у поимању „енергетске безбедности“, које је и утицало да САД и многе друге државе већу пажњу посвећују својим стратешким резервама нафте и гаса.

Од тада па до данас, енергетска безбедност је постала приоритетна чињеница геостратешких опредељења највећег боја држава. Настојање најмоћнијих земаља да поседују и контролишу дистрибуцију енергије постало је једно од најраширенијих и најзначајнијих претњи глобалној и регионалној безбедности.

Графика бр. 1. Хубертова крива производње фосилних горива

Извор: http://ru.wikipedia.org/wiki/Пик_нефт

То је посебно значајно за земље увознице енергије. Оне су принуђене да оскудност домаћих енергетских ресурса попуне њиховом куповином на

4 Он је раст, врхунац и опадање производње нафте представио у форми математичког модела, који предвиђа да укупна производња нафте у САД и свету следи криву која је у облику звона и која је позната под именом Хубертова крива. Ова крива је примењива и на поједина нафтна поља, нафтне регионе, па и на шири глобални план производње нафте. На основу података о дотадашњој производњи нафте, а искључујући спољне факторе као што су недостатак потражње, модел предвиђа следеће периоде и елементе: постепени стабилан раст производње; затим брз раст; моменат максималне производње (рх); плато; општар пад и постепени период смањене производе (исцрпљивање).

светском тржишту. Одлука од кога ће се енергија увозити, и под којим условима, постаје значајно геополитичко питање, а одржавање, па и повећавање извесности „енергетске безбедности“, од стратешког су значаја за њихов опстанак и развој.

ПОЈАМ „ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ“

Енергетска безбедност је интегрални део опште безбедности, али и њен специфичан облик. Зато је потребно да појму „безбедност“, као њеном првом ширем појму („*genus proximum*“), посветимо извесну пажњу.

Безбедност, схваћена у ширем смислу је једна од најфундаменталнијих људских потреба, јер се њеним задовољавањем омогућава сигурност, економска стабилност, социјални напредак појединаца и заједница. Безбедност се у овом смислу и посматра као одсуство ризика, претњи и опасности од угрожавања било које врсте. Она је и универзална вредност и основни задатак сваке политике, било да се ради о националној, регионалној, или међународној. Она је од непосредног интереса сваког појединца, али и друштва како локалног тако и глобалног.

Безбедност има броје аспекте. Један од значајних је и способност појединца, или социјалног ентитета, да постигне одређени ниво безбедности, али и да достигнути ниво очува и унапреди. Садржај безбедности и његово значење се последњих деценија у многоме изменио у односу на традиционално схватање овог феномена. Он је поодавно изашао из домена примарне преокупације држава, војски или безбедносних служби.

Енергенти су значајно безбедносно питање и коришћење синтагме „енергетска безбедност“ у овом контексту има своје оправдање. Енергија је ушла у стратегије националних безбедности многих држава. Тако, на пример, у Стратегији националне безбедности САД проблему обезбеђивања довољне количине енергената се придаје приоритетни значај. Као једна од основних циљева ове стратегије неведено је и обезбеђивање енергетске независности путем отварања, интеграције и расподеле енергетског тржишта, али и проширивањем опсега енергетских снабдевача. Стратегија, такође, предвиђа диверсификацију енергетских извора и посвећивање посебне пажње сарадњи са земљама које су богате енергетским налазиштима. У том смислу су планиране многе мере и активности. Парафразираћемо само неке:

- мере и активности које ће ове државе учинити отворенијим за нафтна тржишта;
- мере и активности које ће повећавати транспарентност производње и обезбедити владавину права;
- мере и активности које ће промовисати ефикасну демократску владавину; и
- мере и активности које ће их учинити кооперативнијим за страна улагања („*The National Security Strategy of the United States of America*“).

Питању енергетске безбедности и Стратегија безбедности Србије поклања значајну пажњу: „Правовременим економским мерама обезбеђује се енергетска безбедност државе, која подразумева дивергентне правце снабдевања, стабилност испорука и производње енергената, стварање неопходне аутономности и јачање регионалне позиције у снабдевању енергентима“ (подвукао Д. К.).⁵

Последњих деценија синтагма енергетска безбедност је постала веома фреквентна, као у стручним расправама, тако и у широј јавности. Она је вишезначан појам који се може посматрати са више аспеката. Како је питање енергетске безбедности витално питање сваке државе, тако се и овај концепт тумачи сходно геополитичким интересима сваког појединачног субјекта међународних односа.

Са становишта (не)поседовања задовољавајућег домаћег енергетског биланса земље се могу поделити у две групе:

- а) земље увознице енергије и
- б) земље извознице енергије.

Ова позиција у значајној мери одређује и њихову интерпретацију концепта „енергетске безбедности“ [Радоман, Јелена 2007:36-44]. Наиме, одређење појма „енергетске безбедности“ је у великој мери зависно од тога да ли

5 Он је раст, врхунац и опадање производње нафте представио у форми математичког модела, који предвиђа да укупна производња нафте у САД и свету следи криву која је у облику звона и која је позната под именом **Хубертова крива**. Ова крива је примењива и на поједина нафтна поља, нафтне регионе, па и на шири глобални план производње нафте. На основу података о дотадашњој производњи нафте, а искључујући спољне факторе као што су недостатак потражње, модел предвиђа следеће периоде и елементе: постепени стабилан раст производње; затим брз раст; моменат максималне производње (μx); плато; оштар пад и постепени период смањене производе (исцрпљивање).

га дефинише земља увозница, или земља извозница енергената. Земље извознице енергије енергетску безбедност посматрају као отклањање или смањење свих латентних или евидентних опасности, изазова и претњи које могу да угрозе извозни енергетски аранжман. Тиме се настоји онемогућити сваки покушај угрожавања „енергетско-безбедносних захтеве“ и опасност по значајан финансијски део државног буџета. [Yergin Daniel, 2006:69-82]. Земље увознице, пак, појам „енергетска безбедност“, одређују као отклањање или смањење свих латентних или евидентних опасности, изазова и претњи које могу да угрозе увоз неопходних енергената.

Појам „енергетска безбедност“ се, уопштено посматрано, најчешће одређује као „доступност енергената“, при чему се под префиксом „доступности“ подразумева потребна количина, континуитет у снабдевању, прихватљиве и стабилне цене, физичка обезбеђеност траса гасовода и нафтовода, политичка стабилност држава из које се енергенти увозе и сл.

Енергетска безбедност је вишедимензионална појава. Најчешће се разматрају њене три основне димензије: а) стратегијска, б) политичка и в) војна [Klare, 2005]. Оне се међусобно преплићу и допуњују и при томе синергијски граде геополитичку димензију енергетске безбедности. Овде ћемо настојати да то аргументовано и потврдимо.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ ЕНЕРГИЈЕ

Шта је то што енергију чини геополитички значајном? Најкраћи одговор би био – њене специфичне особине. Наиме, енергија има непроцењив друштвено-економски, стратегијски и политички значај за сваку организовану друштвену заједницу [Радичевић, 1995]. Она је један од најважнијих елемената националног богатства и производних снага у свакој држави. Али, и друге њене собине су веома значајне са геополитичког становишта. Посебно се то односи на фосилна горива. Као најзначајније карактеристике енергената са становишта геополитике могу се издвојити пет основних:

- исцрпљивост енергетских извора,
- необновљивост енергетских узвора,
- краткорочност замене,
- неравномерна распоређеност по различитим деловима света и
- могућност њиховог монополистичког коришћења на тржишту.

Свака од ових особина појединачно и све оне заједно дају енергентима неслућену моћ, која се као и свака друга моћ може користити у разне сврхе и инструментализовати на различите начине. То отвара многа геополитичка питања у регионима која су богата енергетским изворима. С једне стране, то значи, да се енергенти могу користити и као геополитичко средство остваривања одређених политичких, стратешких и војних циљева на конкретном простору. С друге стране, огромни приходи од продаје енергетских сировина у многим државама, које поседују значајне енергетске капацитете, постају основ за политичку нестабилност, социјално раслојавање на мали број енормно богатих и велики број сиромашних и за коруптивно понашање. Приходи од продаје енергетских сировина се често користе за финансирање активности, које су усмерене и на безбедносну дестабилизацију одређених региона, финансирање тероризма, религијског мисионарства, финансирање носиоца деструктивних идеологија и сл. Нису ретки ни примери сукобљавања политичких групација око преотимања закупнина за експлоатацију енергетских сировина (нафте и гаса).

Финансијска добит од њихове продаје чини владајуће политичке елите моћним и слободнијим у одређивању својих геополитичких интереса, који су понекад супротстављени геополитичким интересима држава увозника енергетских сировина.⁶ Тиме се умањује могућност стварања стабилних партнерских односа и земље увознице су приморане да коригују своје геополитичке циљеве и толеришу многе активности држава из којих увозе енергетске сировине и да „уравнотежавају“ своје односе са њима. Такав је случај, на пример, са Кином која је своје односе са Ираном, Саудијском Арабијом, Суданом и Нигеријом настојала да побољша уз знатне компромисе. У настојању да обезбеде што повољније нафтне и гасне ангажмане многе европске државе не отварају осетљива питања са Русијом. Слична је ситуација и са Ираном и оклевањем да се општрије супротставе иранском нуклеарном програму. Пример за то је понашање Индије, Кине и појединих европских држава, које су значајни инвеститори у нафтну инфраструктуру држава Блиског истока.

Сви ови наведени елементи, као и бојазан да тржиште није у могућности да осигура енергетску безбедност, представљају значајан проблем увозницима енергената. То их приморава да поред чисто комерцијалног аспекта

6 Потражња за нафтом је стално подизала њену цену. На светском тржишту у раздобљу од 2000. године до данас њена цена је порасла шест пута.

воде рачуна и о геополитичким димензијама куповине енергената. Извозници енергената при склапању уговора са купцима често пута инсистирају и на финансирању и изградњи инфраструктурних објеката (телекомуникациони системи, железничка и путна мрежа, аеродроми).

Стога се транспарентно управљање приходима од извоза енергетских силовина и демократски кредибилитет власти за земље увознице енергената појављују као значајни геополитички елементи. Односно, постигнута унутрашња политичка стабилност држава извозница енергената, важан је фактор енергетске безбедности увозницима енергената. У томе, поред осталог, треба тражити разлоге настојања највећих увозника енергије да осигурају своје енергетске интересе и да буду војно присутни у тим регионима.⁷ То их, и надаље, ставља у дилему шта је ефикасније за енергетску безбедност увозника: да ли континуитет у снабдевању да осигурају непосредним уговорним повезивањем са сваким извозником енергената појединачно, или уређењем глобалног тржишта?

ГЕОПОЛИТИКА И ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ

Како год да се посматрају односи геополитике и енергетске безбедности, значајно је уочити да су геополитика једне државе и њена енергетска безбедност у чврстој вези. То је могуће образложити и на следећи начин - енергија је стратешки значајан ресурс сваке државе и стога оне настоје да остваре контролу над њеном производњом, транспортом и потрошњом. То је случај и када је енергетска индустрија у државном и у приватном власништву. Поједине државе су извршиле национализацију индустрије за производњу и транспорт енергије, како би оствариле државну контролу, или су формирале предузећа са мешовитом државно-приватном својином са истом наменом. Тако, на пример, Русија контролише већину индустрије нафте и гаса. Може се рећи да је управо захваљујући свом енергетском богатству (резервама нафте и природног гаса) и њиховим умешним управљањем као геополитичким чиниоцем, она обновила своју геостратешку политичку моћ и поново се вратила на међународну позицију као респектабилна војна сила. Са порастом цене енергената на светском тржишту јачала је и економска моћ, али и повећавала значај енергије као полуге геополитичког утицаја на глобалне процесе и токове. Првенствено се тај утицај

7 Осетљивост питања снабдевања енергентима произилази и из потребе заштите од герилских напада нафтевода и диверзија гасовода, али и пиратских напада поморских транспорта.

остварује на европском континенту, јер трећину гаса који Европа троши долази из Русије. Зато и не чуди што највећи гасоводи руског привредног гиганта „Гаспрома“ воде из Русије ка Европи. Последњих година је Русија свој извоз гаса значајно усмерила и ка Кини.

Јапан је већ одавно своју геополитичку зависност од увоза енергије настојао да умањи различитим компензацијским и диверсификацијским активностима. У том смислу је своју привреду извозно оријентисао. Исто тако, и Кина и Индија су биле принуђене да сходно свом развоју напусте „енергетску самодовољност“ и да се окрену увозу енергије и тиме уђу у поље „енергетске зависности“. (Графикон бр.2.)

Табела бр. 2. Потрошња нафте на светском нивоу и по регионима и државама (за период 1990 – 2004) и пројекција потрошње до 2030. год.

Исказана дневна потрошња у милионима барела

Регион/држава	Досадашња потрошња*			Предвиђања/пројекција потрошње**				
	1900	2003	2004	2010	2015	2020	2025	2030
Сједињене америчке државе	17,0	20,0	20,7	21,4	22,6	23,8	25,0	26,6
Јапан	5,2	5,5	5,4	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Јужна Кореја	1,0	2,2	2,1	2,2	2,5	2,6	2,7	2,8
Русија	5,4	2,7	2,8	2,9	3,0	3,1	3,2	3,3
Кина	2,3	5,6	6,4	9,4	10,5	11,9	13,6	15,7
Индија	1,2	2,3	2,5	2,7	3,2	3,6	4,0	4,4
Блиски исток	3,5	5,4	5,7	7,1	7,8	8,4	9,1	9,8
Африка	2,1	2,7	2,8	3,3	3,9	4,3	4,6	4,9
Централна и Јужна Америка	3,8	5,2	5,4	6,5	7,4	8,2	9,0	9,7
Укупно на светском нивоу	66,5	79,8	82,5	90,7	97,3	13,7	110,4	117,6

Извор: *Energy Information Administration (EIA), 2004, International Energy Annual; ** Energy Information Administration (EIA), 2011, Annual Energy Outlook 2007.

Европске државе су у значајној мери зависне од увоза енергије, посебно од увоза руског природног гаса. У структури укупног увоза нафте и гаса највише је зависна Финска и Македонија, које су 100% увозно оријентисане на руско тржиште. Нешто мања је заступљеност руског гаса и нафте у енергетском билансу Белгије (98%), Бугарске (92%), Србије (87%), Грчке (76%), а најмања Немачке (36%).

У многим државама су нафта и гас основни и примарни извор енергије и основни покретачи привреде. У неким земљама достижу и половину

укупног енергетског биланса. Прогнозе говоре да ће се тај тренд наставити. Остали извори енергије имају одређене недостатке које их чине мање ефикасним.⁸ Геополитика тих држава се, поред осталог, заснива и на пре-дупређивању евентуалних поремећаја у снабдевању енергетским сировинама. Један од таквим геополитичких приоритета се огледа у настојању да се високо осетљиви региони учине безбеднијим и политички стабилнијим.

Коришћење енергије као инструмента геополитичког утицаја је деликатно и осетљиво питање. Ако се на њему претерано инсистира (као претња прекидања снабдевања) може да се изгуби позиција стабилног снабдевача, што упућује на нужност тражења алтернатива и губљења стечених позиција на енергетском тржишту. Али и свако занемаривање геополитичке компоненте енергетских ресурса води ка слабљењу утицаја на одређеном геополитичком простору. Тада је то моћ само латентна. Дакле, коришћење енергије као геополитичког „оруђа и оружја“ захтева знатно умеће и обазривост.

Као свака друга безбедност и енергетска безбедност се настоји системски осигурати. То је најозбиљније схваћено после ембарга на нафту који су 1973. године завеле поједине арапске државе, приморавши земље увознице (и овиснице) енергената да покрену иницијативу за изградњу система, којим би се обезбедила ефикасна координација индустријски најразвијенијих држава у случају поремећеног снабдевања нафтом. Седамдесетих година прошлог века формирана је „Међународна енергетска агенција“ (ЕИА) са седиштем у Паризу. Други елемент овог система енергетске безбедности се односио на обавезу формирања стратешких залиха нафте које би се могле координирано користити у кризним ситуацијама, а трећи перманентна анализа и контрола (мониторинг) енергетских тржишта и енергетских политика земаља произвођача нафте. Агенција је била до сада два пута у ситуацији да координира активност на коришћењу стратешких залиха нафте.⁹

Овај систем енергетске безбедности се заснива на усаглашавању енергетских политика држава увозница енергената, чиме се стварају услови који омогућавају да се избегну или умање негативне последице могућих „нафт-

8 Хидроенергија је оскудних капацитета, енергија ветра и соларна енергија још увек економски недовољно исплативи, енергија угља је еколошки штетна, нуклеарна енергија опасна (као радиоактивни отпад и нуклеарни акцидент).

9 Први пут је то било 1991. године уочи избијања Заливског рата, а други пут 2005. год. када је ураган Катрин нанео велике материјалне штете.

них криза“ односно „нафтних удара”, али и да делује као детерент инструментализације нафте као „ефикасног оружја“. Савремени глобални процеси су нагласили потребу усавршавања и прилагођавања овог концепта енергетске безбедности новим светским изазовима, ризицима и претњама. Из тих разлога су у Агенцију примане и нове чланице (Кина и Индија) како би се и енергија глобализовала и тиме учинила много безбеднијом.¹⁰

Као класичан пример новог концепта енергетске безбедности може нам послужити амерички модел. Њиме је енергетска безбедност у значајној мери проширена и обухватила је следеће елементе:

- проширење и заштиту инфраструктурног ланца снабдевања енергијом (изграђено је преко 150 рафинерија, отворено је преко 4.000 платформи за вађење нафте из мора, изграђено преко 150.000 км нових нафтних цевовода и других објеката за складиштење и транспорт преко 15 милиона барела нафте дневно);
- проширена је мрежа за производњу и транспорт електричне енергије (изграђено је преко 10.500 електрана, 150.000 км далековода, безброј трансформатора и сл.) и
- проширена је мрежа за производњу и транспорт гаса (изграђено је преко 400 подземних поља за складиштење гаса и преко 1,5 милиона километара цевовода за транспорт природног гаса).

Сви ови елементи су међусобно повезани у енергетски ланац како би могли бити у функцији компензације евентуалног смањења количине испоруке неопходних енергената.¹¹ Интегрисање енергије у један систем се показало као неопходност и нужност која иде у сусрет решавању бројних проблема континуираног снабдевања енергијом као битног чиниоца економског развоја и друштвеног просперитета.

Дакле, економски развој држава увозница енергије неминовно води у енергетску зависност, јер оне нису више у стању да испрате нараслу потребу за енергијом. То повећава њихову геостратешку рањивост и доводи у питање и реализацију многих геополитичких циљева.

10 Као нови изазови, претње и ризици по безбедност ланца снабдевања фосилним горивима издвајају се еколошке катастрофе изливањем нафте из танкера, појаве „нафтних гусара“ који у одређеним морским областима врше класичну отмицу танкера који превозе сирову нафту и сл.

11 Први пут је то било 1991. године уочи избијања Заливског рата, а други пут 2005. год. када је ураган Катрин нанео велике материјалне штете.

Поред тога, велике силе су због стратешке важности енергената, већ деценијама принуђене да се између себе надмећу и за енергетску премоћ. Наиме, поседовање енергетских извора и контрола „енергетски значајних подручја“ су важна геостратешка одређења како Русије, Кине и САД, тако и многих других држава. Коришћење ових енергената је од виталне важности за њихов развој и у многоме одређује њихове спољнополитичке приоритете, који се тичу утицаја на политичке процесе у подручјима која су карактеристична по производњи нафте и гаса. То се остварује на различите начине: почев од успостављања пријатељских веза и економске сарадње са државама тих простора, па све до војних акција. Све велике силе ће и у наредном периоду настојати да се што боље геостратешки позиционирају на тим просторима како би осујетила аспирације друге. Такве тенденције упућује на закључак да се појавила нова врста геополитике зависности, која се најчешће именује као „енергетска геополитичка зависност“.

И промена цена енергената има свој непосредни одраз на буџетни биланс како увозника тако и извозника енергије, што само по себи генерише последице (негативне или позитивне) по развој сваке државе и квалитет живота њених становника. Режирањем одређених догађаја и усмеравањем одређених социјалних процеса могу изазивати, креирати и контролисати кризе на одређеним географским просторима које ће детерминисати пораст или смањење цена енергије, а са њом економски (де)стабилизирати одређене државе.

ЗАКЉУЧАК

Сваки поремећај континуитета у снабдевању енергетским сировинама за земље увознице има бројне реперкусије које нису само социјалне и економске природе, већ су и безбедносне па и геополитичке. Он утиче на економску стабилност, привредни раст и одбрамбену моћ земље.¹²

Искуства говоре да су последице поремећаја у енергетском снабдевању велике и дугорочне, а понекад и ненадокнадиве. Стога су и формиране различите надржавне асоцијације које имају задатак да предупреду овакве појаве и да координираном акцијом ставе у функцију стратешке енергетске резерве. Нису ретки случајеви да се у очувању енергетске безбедности

12 Сасвим је јасно у којој мери су енергенти као што је нафта и нафтни деривати значајни и неопходни за коришћење борбених средстава.

предузимају и војне интервенције под разним изговорима. Сведоци смо да се и „борба за демократију и људска права“ користи као алиби за контролу региона познатих по богатим резервама нафте и гаса. Тек када се са тог становишта сагледају догађаји око Персијског залива, могу се разумети интереси који диктирају војна присуства. У том контексту значајна је контрола главних цевоводних траса (на копну) и поморских маршрута транспорта нафте (на морима и океанима). Подручја која су богата енергетским сировинама су већ дужи временски период тзв. „кризна подручја“, било да је криза изазвана споља или је аутентична борба око превласти за њихову контролу. Најчешће је то комбинација и једног и другог. Сасвим је примерено очекивати да ће и надаље најнеуралгичније тачке на Земљи бити оне које су препознатљиве по богатству енергената (нафте, гаса, угља и сл.).

Све до сада наведено је оквир у којем се одвија геополитичко надметање конкурената за превласт над одређеним географским простором. Као најзначајнији конкуренти се јављају САД, Русија и Кина. Њихово надметање има све особине геополитичке борбе супротстављених интереса, која се води ради контроле одређених географских простора или стратешки важних регија, виталних тачака (луке, аеродроми, реке, већи градови, индустријски комплекси и сл.) и природних ресурса.

Оваква надметања је могуће пратити још од 15. века и она су у највећој мери обележила савремену историју човечанства. Како су се смањивали енергетски ресурси, тако су се појачавала настојања да се оствари територијална доминација. У том смислу и Збигњев Бжежински сматра да „није претерано рећи да је територијални императив био главни покретач агресивног понашања националних држава. И империје су стваране путем пажљивог заузимања и брањења виталних географских тачака, као што су Гибралтар, Суецки канал или Сингапур, који су служили као чворишта у мрежи империјалне контроле“ (Бжежински Збигњев, 2001, 39).

Нафтна криза из 1973. године је донела и другачији приступ енергетској безбедности. Решење тог проблема је тражено у геополитичком контексту. Земље увознице нафте своје напоре усмеравају ка изналажењу адекватних решења, која ће предупредити или умањити последице поремећаја континуитета у снабдевању енергентима.

Геополитички интереси су често усмерени ка слабењу моћи одређених држава, а то се успешно може постићи поремећајем њихове енергетске без-

бедности. Како би предупредили овакви сценарији поједине земље увознице прибегавају разним решењима. Једно од тих је довођење „оданих“ режима на чело тих држава који ће бити чувари њихових енергетских интереса.¹³ Остварење таквих геополитичких циљева није могућа без адекватне војне моћи, односно експедицијске армије и јаке морнарице и авијације. Њима се контролишу виталне геополитичке тачке и простор од значаја за енергетску безбедност.

Свако подручје које располаже резервама нафте и гаса биће и надаље предмет борбе за геополитичку превласт. Посебно значајни, са тог становишта, су простори Каспијског језера, Закавказја, Северне Африке и Персијског залива, који располажу са готово две трећине познатих резерви најзначајних енергетских сировина (нафте и гаса). Завршетком „хладног рата“ борба за доминацију над простором од енергетског значаја није завршена. „Велика шаховска игра“ ће и надаље имати основни циљ: успостављање економске, политичке и војне премоћи над овим простором.

Геополитичка димензија међународних односа ће и надаље бити обележена енергетском безбедношћу. Није искључена могућност да се ова борба за енергенте отме контроли и да изазове озбиљније социјалне сукобе. Трка за што боље геостратешке позиције ће несумњиво карактерисати време које следи, а при томе ће геополитичка димензија енергетске безбедности бивати све значајнија. То геостратези добро знају и стога ће геополитичкој димензији енергетске безбедности посвећивати све већу пажњу. Дакле, може се закључити, да ће енергетски чиниоци и надаље утицати на обликовање геополитике држава увозница и извозница енергије и опредељивати њихове основне спољнополитичке активности.

13 Као нови изазови, претње и ризици по безбедност ланца снабдевања фосилним горивима издвајају се еколошке катастрофе изливањем нафте из танкера, појаве „нафтних гусара“ који у одређеним морским областима врше класичну отмицу танкера који превозе сирову нафту и сл.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бжежински, Збигњев. (2001). *Велика шаховска табла: амерички примат и његови геостратешки императиви*, Подгорица – Бања Лука, ЦИП/Романов.
2. Energy Information Administration. (2011). International Energy Annual 2004, www.eia.doe.gov/iea. (приступљено, 20. априла 2011.г.)
3. Energy Information Administration. (2007). Annual Energy Outlook, [ww.eia.doe.gov/oiaf/aea](http://www.eia.doe.gov/oiaf/aea). (приступљено, 20. априла 2011.г.)
4. Хубертова крива производње фосилних горива, http://ru.wikipedia.org/wiki/Пик_нефт (приступљено, 21. априла 2011.г.)
5. *International Petroleum Monthly*, http://www.vizijadanas.com/svet_nafte.html (9. мај 2011.г.)
6. Klare, Michael. (2005). *Krv i nafta*, Zageb, Znanje.
7. Радичевић, Петар. (1995). *Минералне сировине у рату и миру*, Београд, НИУ „Војска“.
8. „The National Security Strategy of the United States of America“. <http://www.whitehouse.gov/ns/nss.pdf> приступљено, 23. априла 2011.г.)
9. Радоман, Јелена. (2007). „Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему“, *Безбедност западног Балкана*, јануар-март, 4. Београд, Центар за цивилно-војне односе.
10. Стратегија безбедности Србије, Министарство одбране, Београд, <http://www.mod.gov.rs/cir/dokumenta/strategije/strategije.php> (приступљено 17. априла 2011.г.)
11. Yergin Daniel. (2006). “Ensuring Energy Security,” *Foreign Affairs*, March/April, 85 (2).

A GEOPOLITICAL DIMENSION OF ENERGETIC SAFETY

Kolev Dragan¹⁴

Summary: *Energy is beside food one of the most significant resources of every state. Geopolitical significance of the state is based on energy. Accelerated development of the states implied increasing energy needs, which could no longer be satisfied by its own sources, and directed them towards the import of energy resources. These states have inevitably faced the problem of energy resource dependence which in it self generates many geopolitical problems and opens up possibilities for influencing the process of determining geopolitical priorities. One of these priorities is attainment and maintenance of energy resource safety.*

Geopolitical interests of a significant number of states are increasingly directed towards confidence in the process of supplying energy resources, especially the dominant energy resources such as oil and gas. Many factors indicate that geopolitical and energy safety are tightly related in the contemporary world, but also that safety of energy resources will represent an increasingly significant category in international relations and geopolitical projects.

Key words: *energetic safety, geopolitics, energy resources, fossil fuels, USA.*

JEL classification: O38